

TIKSLINANT GNOSEOLOGIJOS IR SOCIOLOGIJOS PROBLEMATIKĄ

Viena iš priemonių savo darbui gerinti Vilniaus V. Kapsuko universiteto Filosofijos katedra laiko bendrus posėdžius su kitų Vilniaus aukštųjų mokyklų filosofijos dėstytojais.

Pastarųjų metų (1972—1975)¹ katedros atraminių posėdžių tematika rodo, kad filosofai savo dėmesį skiria aktualiausioms visuomenės ir mokslo raidos problemoms.

Visos šios problemos vienaip ar kitaip susijusios su pagrindinėmis šiuolaikinio mokslo raidos tendencijomis — atskirų jo šakų specializacija ir integracija. Dabartinis mokslo pažangos etapas primygtinai reikalauja, kad kiekvienas mokslininkas nuolat tikslintų savo tiriamąjį objektą, tobulintų tyrimų metodiką, neapribodamas savo akiračio vien tik profesiniais interesais.

Nemaža sunkumų šiandien sudaro kai kurie gnoseologijos klausimai. Todėl gana naudingi buvo šias problemas gvildinę katedros vedėjo doc. E. Meškausko teoriniai pranešimai: „Empirinis ir teorinis pažinimo proceso aspektas“ (1972.XII.25) ir „Objektyviosios tiesos problema“ (1973.IV.2).

Čia buvo parodyta, kad, aiškindama pažinimo procesą, tiek praeities, tiek dabarties filosofija susiduria su empirinės, faktinės medžiagos ir jos teorinės interpretacijos santykio problema. Sprendžiant šią problemą, paprastai kalbama apie jutiminę ir loginę pažinimo proceso pakopą, empirinį ir teorinį pažinimo proceso lyg-

menį. Tačiau jutimiškas suvokimas pats savaime, be teorijos, neturi pažintinio akto pobūdžio. Jei su I. Niutonas nebūtų turėjęs galvoje konkrečių idėjų, jis nebūtų suformulavęs traukos dėsnio, o tik paprasčiausiai būtų stebėjęs krintantį obuolį. Kiekvienas pažintinis stebėjimas suponuoja kokį nors iškeltą klausimą. Kadangi gryno jutimiško patyrimo negalima išskirti, tai tiksliau būtų kalbėti ne apie kokias nors pakopas arba lygmenis, o apie empirinį ir teorinį pažinimo proceso aspektą.

Sudėtinga ir objektyviosios tiesos problema, kurią — kaip *gnoseologinę* — būtina skirti nuo praktinių ir specialaus tyrimo problemų. Ji kyla tada, kai vienaip ar kitaip interpretuojamas pažinimo proceso turinys ir atsiranda agnosticizmas. Dialektinis materializmas įveikia ikimarksininei filosofijai būdingą subjektyvizmą ir objektyvizmą, kaip tiesos problemos kraštutinio sprendimo išraiškas. K. Markso požiūriu, tik sužmoginta tikrovė tampa pažinimo objektu, bet tas sužmoginimas — tai ne jos įvilikimas į žmogiškojo suvokimo formas, kaip manė I. Kantas, o pasaulio virtimas žmogiškosios, visuomeninės egzistencijos pagrindu. Gamtą žmogus gali keisti, perdirbti tiek, kiek jo veikia neprieštarauja gamtos kitimo potencialams. Gamta sąlygoja mokslo turinį ne pati savaime, kaip jutimiškai suvokiama, bet kaip praktinio keitimo objektas. Žmogaus kuria-

¹ Apie ankstesniais metais atraminiuose posėdžiuose svarstytus teorinius pranešimus jau buvo rašyta (C. Kalenda, *Tobulinant valstybės esmės nušvietimą*. — „Problemos“, 1969, 2).

mi teoriniai tikrovės modeliai yra objektyviai sąlygoti, todėl tai, kad žmogus operuoja nepilnomis, santykinėmis tiesomis, nenumėgia jo teorinių modelių objektyvios prasmės.

Šiandien galingas pažinimo instrumentas, svarbus mokslo bei technikos įrankis yra matematika. Matematinis metodas naudoja ne tik fizikas ir astronomas, bet ir biologas, gydytojas, ekonomistas, gamybos organizatorius ir daugelis kitų tiek gamtos, tiek visuomenės mokslo specialistų. Geriau suprasti tiriamų reiškinių prigimtį neretai padeda tikimybiniai, statistiniai metodai. Gana aktualiai šiandien skamba prieš 500 metų pasakytą Leonardo da Vinčio žodžiai: „Joks žmogaus tyrinėjimas negali būti laikomas tikrai mokslisku, jeigu jis matematiškai neįrodytas“².

Matematikos paskirties, mokslo matematizavimo klausimai buvo aptarti ir filosofų posėdyje (1974.XII.23), kuriame pranešimą „Matematikos vieta kitų mokslų tarpe“ padarė LTSR MA Fizikos ir matematikos instituto direktorius akad. V. Statulevičius.

Mūsų amžiuje sparčiai kinta ne tik gamtos, matematikos, bet ir visuomenės mokslai. Dėl to kyla sudėtingų tų mokslų metodologijos klausimų. Bendrosios sociologijos ir istorijos mokslo santykio klausimą filosofai aptarė drauge su akad. J. Jurginiu, kuris kalbėjo apie istoriografijos metodologines problemas (1975.III.17).

Pranešėjas pažymėjo, kad istoriniame tyrime metodologijos vaidmenį atlieka istoriko pasaulėžiūra, pirmiausia pažiūra į visuomenės vystymosi tendencijas: ar vystymasis yra pažangaus, ar atžangaus pobūdžio. Istorikas marksistas žiūri į pasaulio tautų istoriją kaip į pažangų procesą. Tačiau kyla sudėtingų problemų, kai pažanga aiškinama, kai apibūdinama vienos ar kitos visuomeninės ekonominės formacijos esmė, nustatomi konkretūs istoriniai visuomenės raidos laikotarpiai ir t. t. Akad. J. Jurginis, remdamasis Lietuvos ir kitų šalių istorijos pavyzdžiais, išskėlė daug kruopštaus tyrinėjimo reikalaujančių problemų. Ypač problematiškas vadinamasis vidurinių amžių laikotarpis. Gamybinės jėgos tuo metu beveik nesivystė, o dva-

sinė kultūra, ypač menas, pažengė į priekį. Taigi marksistiškai pagrįsti pažangos idėjos be konkrečių istorinių tyrimų negalima.

Diskusijose kalbėjęs doc. E. Meškauskas atkreipė dėmesį į reikalingumą aiškiai skirti istoriografijos ir sociologijos objektus. Tų mokslų objektus skirti ypač svarbu šiuolaikinėje ideologinėje kovoje. Buržuazijos ideologai, neskirdami konkretaus istorinio ir sociologinio visuomenės tyrimo aspekto, labai lengvai „sukritikuoja“ marksizmą. Tačiau marksizmas, kaip bendrosociologinė teorija, netiria konkrečių istorijų, o tik aiškina tam tikras visuomenės raidos pakopas. Marksizmo-leninizmo klasikai į reikalingumą skirti tuos tyrimo aspektus buvo atkreipę ypatingą dėmesį³. Sociologo kuriamas modelis yra labai bendras, o istoriniai modeliai — labai įvairūs, kaip įvairi, nepakartojama kiekvienos šalies istorija. Istorikas gali remtis sociologiniu modeliu tiek, kiek būtina atsižvelgti į gamybinų jėgų raidą ir jos įtaką tos ar kitos šalies konkrečiam vystymuisi, kiek būtina atskleisti tai, kas istorijos procese objektyviai sąlygota ir kas priklausė nuo tų ar kitų istorinių veikėjų valios ir t. t.

Susitikimai su V. Statulevičiumi ir J. Jurginiu pratęsė seną ir vaisingą filosofų bendradarbiavimą su kitų mokslo sričių atstovais.

Naudingos ir įdomios informacijos dėtytojais pasisėmė ir iš doc. A. Lozuratčio pranešimo „Sociologijos objekto klausimu“ (1972.IV.4). Jame buvo analizuotos sociologijos statuso, jos vystymosi perspektyvų problemos.

Doc. E. Meškausko pranešimas „Politinės ideologijos ypatybės“ (1973.XII.3) buvo skirtas vienai iš aktualiausių šiuolaikinio ideologinio proceso problemų — politinės ideologijos specifikai, šios ideologijos vertinimo aspektams, jos santykiams su teise bei dorove.

VVU Filosofijos katedros organizuojamos diskusijos aktualiais metodologiniais klausimais yra, be abejonės, reikšminga mokslinės veiklos forma, plėtojanti filosofinę mintį, kelianti idėjinę bei teorinę filosofijos dėstymo lygį.

C. Kalenda

² Леонардо да Винчи, Избранные естественно-научные произведения, М., 1955, с. 11.

³ Žr. K. Marksas, F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. II, V., 1950, p. 439—440; V. I. Leninas, Dar realizacijos teorijos klausimu.— Raštai, t. 4, V., 1951, p. 58—75.